

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 4, Sayı: 13, Eylül 2017, s. 239-254

Haluk AYDIN¹

REMZİ’NİN KERBELÂ MERSİYESİ²

Özet

Kerbelâ hadisesi, İslâm tarihinin hafızalarda yer etmiş en önemli olaylarından biridir. Peygamber soyundan gelen ve İslâm’ın ilk dört halifesinden biri olan Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin’in şehit edildiği hadise, inananların gönüllerinde derin izler bırakmıştır. Zamanla edebiyatımızda “Maktel” veya “Maktel-i Hüseyin” olarak bilinen bir türün de konusunu oluşturan olay üzerine çokça eser yazılmıştır. Bu yazarlardan biri de 19. yüzyılın ilk yarısında, bugünkü Makedonya sınırları içerisinde yaşadığı tahmin edilen Remzî’dir. Kaynaklarda hakkında henüz bir bilgiye rastlayamadığımız şairin, elde bulunan ve bilinen tek eseri olan Divan’ındaki manzumelerden bazı bilgilere ulaşabiliyoruz.

Bektaşî tarikatına mensup olan şairin Divan’ında yer alan Kerbelâ mersiyesi, kaside nazım şeklinde yazılmış ve 41 beyittir. Daha önce yapılmış çalışmalarda yer almayan ve Balkan coğrafyasında, Kerbelâ hadisesine dair şairinin görüşlerini dile getiren manzume incelenmiş ve diğer Kerbelâ mersiyesiyle şekil, muhteva ve üslup özellikleriyle benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Remzî, Kerbelâ, Hz. Hüseyin.

THE KARBALA DIRGE of REMZİ

Abstract

The Karbala event is one of the most important events in the memory of Islamic history. Coming from the lineage of the Prophet and one of the four khalifas of Islam Ali’s son Hussein’s martyrdom event has left deep traces in the hearts of believers. Over time, many works have been written on this event which forming the subject of a type known as “Maktel” or “Maktel-i Hussein” in our

¹Yrd.Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü., aydinhaluk@hotmail.com

² Makale 18-20 Mayıs 2017 tarihlerinde Alanya Alaattin Keykubad Üniversitesinde yapılan 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulmuştur.

literature. One of these writers is Remzi who in the first half of the 19th century was estimated to live within the borders of Macedonia today. In the sources have not found yet knowledge about the poet but we able to reach some knowledge from his poems in the Divan that available and his only known work.

The Karbala dirge located in the Divan of the poet who belongs to the Bektashi order, is written in the form of ode and is 41 couplets. The poem was examined that not included in previous studies and which expresses the views of the poet on the Balkan geography about the Karbala event, and tried to be revealed similarities and differences with the form, content and style of the other Karbala dirges.

Key Words: Remzî, Karbala, Hussein

GİRİŞ

“Kerbelâ Vakası” olarak bilinen ve Hz. Peygamberin torunu ve Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin’in şehit edilmesiyle neticelenen olay, İslam tarihinde ve Müslüman Türk milletinin hafızasında derin bir etki bırakmıştır³. Özellikle edebiyatımızda yüzyıllar boyu, bu hadiseye dair birçok eserin kaleme alındığını görüyoruz. Aslında mersiye türünün içerisinde değerlendirilebilecek bu eserlerin çokluğu ve anlatımının belirli bir düzen içerisinde sıralanması sebebiyle, başlı başına bir tür özelliği gösterdiği görülmektedir. Zamanla *maktel* ve *maktel-i Hüseyin* adıyla anılan bu türden eserler, divanların içerisinde değişik nazım şekillerinde manzum parçalarla, sadece bu olayı işleyen manzum ve mensur eserlerle ve birçok şair tarafından bu konuda yazılmış manzumeleri ihtiva eden mecmualarla karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle son yıllarda bu türden eserlerin, akademik çalışmalara konu edildiği görülmektedir. 2010 yılında Cumhuriyet Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Kerbelâ Sempozyumu, olay etrafında ülkemizde düzenlenmiş en kapsamlı bilimsel toplantıdır. Sempozyumda sunulan bildiriler tarih, edebiyat ve din başlıkları altında derlenerek üç cilt halinde yayınlanmıştır⁴.

1997 yılında Bünyamin ÇAĞLAYAN tarafından Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanan *Kerbelâ Mersiyeleri* adlı doktora tezi de konuyla ilgili yapılmış akademik çalışmaların başında gelmektedir. Çalışmanın inceleme kısmı eski Türk edebiyatı sahasını kapsamakla beraber halk şiiri ve tekke-tasavvuf şiirinden örneklerle Azerbaycan edebiyatından örneklerin de çalışmada verilmesi, tezin önemli yanlarından biridir.

Kerbelâ mersiyeleri üzerine son yıllarda yapılan çalışmaların daha çok metin üzerine ve bu metinlerin incelemesi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu, bir şairin divanında yer alan değişik manzumelerin tespiti biçiminde olduğu gibi⁵, sadece Kerbelâ olayı üzerine mecmua

³ Bu yazıda, söz konusu olayla ilgili çok fazla bilgi olması ve hemen herkes tarafından olayın az çok bilinmesinden dolayı, vakanın sebepleri, meydana gelişi ve sonuçları hakkında bilgi verilmeyecektir. Olay hakkında bilgi almak için daha sonra bahsedilecek olan makale/bildiri ve kitaplar ile diğer yayınlara bakılabilir.

⁴ Bu sempozyumun bildirileri Alim YILDIZ editörlüğünde yayına hazırlanmış ve Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri) Cilt 1, Sivas 2010; Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Edebiyat) Cilt 2, Sivas 2010; Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Din Bilimleri) Cilt 3, Sivas, 2010 adlarıyla basılmıştır.

⁵ Örneğin GIYNAŞ, Kamil Ali (2013). “Bir Hz. Hüseyin Âşığı: Son Asrın Meçhul Şairlerinden Bahreddin ve Divânındaki Kerbelâ Mersiyeleri” Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi Sayı:

veya manzum risale tertip etmiş müelliflerin eserleri biçiminde⁶ ve farklı şairlere ait manzumelerin mecmua şeklinde bir araya getirildiği⁷ eserler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bir şairin Kerbelâ olayı üzerine yazdığı manzumesinin neşir ve incelemelerini içeren araştırmalar⁸ ile farklı şairlerin Kerbelâ Vakası üzerine yazmış oldukları manzumeleri derleyen antoloji tipi çalışmalar⁹ da yapılmıştır. Yine bu hadisenin Türkler arasında sadece Anadolu sahasında akis bulmadığı, farklı Türk coğrafyasında da dile getirildiğini göstermesi açısından Harun AKCA'nın Millî Folklor Dergisi'nde 2006 yılında yayımladığı "Kumuk Türkçesiyle Yazılmış Bir Kerbelâ Mersiyesi: "Kurbü'l-Belâ" adlı makalesiyle Münevver TEKCAN'ın İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde 2005 yılında yayımladığı "Çağatay Türkçesinde Yazılmış Bir Hazret-i Hüseyin Mersiyesi" adlı makalesini de anmak yerinde olacaktır. Mustafa UZUN'un *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Türk Edebiyatında Kerbelâ" maddesi de olayın edebiyatımızdaki yeri hakkında genel bir değerlendirme sunmaktadır.

Bu çalışmada da bugünkü Makedonya sınırları içerisinde yaşadığı tahmin edilen 19. yüzyıl şairlerinden Remzî'nin¹⁰, Divanı'nda yer alan Kerbelâ mersiyesi konu edilmiştir. Şiir,

67, ss. 121-148; ŞAHİN, Gülay (2011). Zekî Divanı ve Divan'daki Kerbelâ Mersiyesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 59, ss. 239-252.

⁶ Örneğin AKSOYAK, İ. Hakkı; ARSLAN, Mehmet (1996). "Gelibolulu Mustafa Alî'nin Kerbelâ Mersiyelerini Muhtevî Bir Risâlesi: "Sübhâtü'l Abdâl""", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: II: ss. 49-67; ALGÜL, Hüseyin; KARA, Mustafa (2014). Ehl-i Beyt Kerbelâ ve Mersiye, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, Bursa. (Şemseddin Mısırî Efendi'nin Kerbelâ ve Hz. Hüseyin ile ilgili manzume ve mersiyelerini içermektedir); BEKTAŞ, Ekrem (2014). "Diyarbakırlı Kâmi'nin Hadîka-i Ma'neviyesi", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı 1, Beşeri Bilimler Sayısı; ÇAKIR, Mümine (2012). "Kadîmî'nin Kerbelâ Mersiyesi", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter*, p. 705-725; ÇİFTÇİ, Cemil (2008). Aşkın Hazineleri Makâlîd-i Aşk (Kerbelâ Mersiyesi), Kevser Yayınları, İstanbul (Musa Kazım Paşa'nın Kerbelâ olayıyla ve İmam Hüseyin'le ilgili mersiyelerini topladığı bir eserdir); ERDOĞAN, Mehtap (2009). "Sivaslı Ali Şâdî ve Kerbelâ Mersiyelerini ihtiva Eden Sırışk-i Mâtem Adlı Eseri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, ss. 54-72;

⁷ Örneğin BÜLBÜL, Tuncay (2007). "Edebiyatımızda Kerbelâ Mersiyesi ve Kerbelâ Mersiyelerini İçeren Bir Mecmua", 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Cilt: 1, ss. 919-944, Ankara.

⁸ Örneğin KALKIŞIM, Muhsin (2008). "Neşâtî'nin İmam Hüseyin Mersiyesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research Volume 1/2*, ss. 192-201; SÜER, F. Ramazân (2011). "Müellifi Bilinmeyen Bir Kerbelâ Mersiyesi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XV, Sayı 1, ss. 425-455; ŞİMŞEK, Selami (2004). "Bir Gönül Tekkesi Şeyhi Seyyid Osman Nureddin Şems (ö. 1883) ve Mersiye-i Cenâb-ı Seyyidü's-Şühedâ'sı" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26, ss.119-148; TURAN, Selami; ÇETİN, Kamile (2010). "Bektaşî Şairlerinden Râşid'in Şâh-ı Şehîdân Mersiyesi" *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Velî Araştırma Dergisi* Sayı: 55, ss. 341-350; TURAN, Selami; AKGÜL, Ahmet (2012). Sâfi'nin Kerbelâ Mersiyesi Üzerine Bir Tahlil, *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Velî Araştırma Dergisi* Sayı: 64, ss. 31-42.

⁹ Örneğin ARSLAN, Mehmet; ERDOĞAN, Mehtap (2009). Kerbelâ Mersiyesi, Grafiker Yayınları, Ankara; KAYA, Bilge (2005). "Muharrem Ayı ve Kerbelâ Mersiyesi" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 33, ss. 501-519; ÖZKÖK, Kahraman (2014). Osmanlı Dönemi Şeyhlerinden Kerbelâ Mersiyesi, Revak Kitabevi, İstanbul.

¹⁰ Şairin hayatı hakkında, tarafımda daha önce hazırlanmış olan yazılarda bilgi verildiği için burada bilgi verilmemiştir. Bilgi için bk. AYDIN, Haluk (2014). Remzî ve Remzî'nin Tarih Manzumelerinde 19. Yüzyıl Makedonyası, *Hikmet Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi*, Gostivar, Makedonya, Sayı: 24, ss. 114-135; AYDIN, Haluk (2016). Remzî Divanı'nda Kalkandelenli Abdurrahman Paşa ve Paşanın Divandaki Bir Gazeli Üzerine, 14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi 22-23 Ağustos 2016 Gostivar Makedonya Bildiriler Kitabı, İstanbul, ss. 211-217.

Makedonya Millî Kütüphanesi'nde bulunan OMCT I/159'da kayıtlı yazmanın 99a-100a varakları arasındadır. Mersiye hakkında bilgi verilirken, yeri geldikçe Türk edebiyatında yazılmış aynı konulu, diğer mersiyelerle de karşılaştırması yapılmıştır.

1. Mersiyenin Şekil Özellikleri

1.1. Nazım Şekli

Genel anlamda Kerbelâ mersiyelerinde kullanılan nazım şekilleri göz önüne alındığında en çok kullanılan nazım şeklinin gazel olduğu, daha sonrasında müseddes nazım şekli ve kaside nazım şeklinin geldiği görülmektedir (Çağlayan 1997, 46). Makalenin konusu olan Kerbelâ mersiyesi, bu anlamda en çok kullanılan nazım şekillerinden üçüncüsü olan kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Yine genel anlamda Kerbelâ mersiyelerinden kaside nazım şekli ile yazılan manzumelerin beyit sayısı 16-69 beyit arasında değişmektedir (Çağlayan 1997, 48). Söz konusu Remzî'nin mersiyesi ise 41 beyittir.

1.2. Vezin

Remzî Divanı'nda, klâsik düzende tertiplenmiş bir divan olmasına rağmen, iki manzumede aruz vezninin kullanılmadığı görülmektedir. Bu manzumelerden ilki 94a varağında kayıtlı muhammes nazım şeklinde yazılmış bir manzume, diğeri de makalenin konusunu teşkil eden manzumedir. Söz konusu durumun şairden mi kaynaklandığı yoksa müstensih hatası mı olduğu, divanın başka bir nüshası da olmadığı için belirsizdir. Şiir, aruza uymadığı gibi hece ölçüsüne de uymamaktadır. Eğer "yâ Hüseyin" redifi "yâ Hüseyin" biçiminde okunursa 14'li, tersi durumda 15'li hece ölçüsüne uygun olacak beyitler bulunmakla birlikte bunlara da uymayacak eksik veya fazla hece sayısına sahip mısralar bulunmaktadır. Bu durumda, istisnalar göz ardı edilirse, mersiyenin hece ölçüsüyle yazılmış olduğu söylenebileceği gibi, hece sayısı da tutmayan mısraların olması sebebiyle şiirin vezinsiz olduğunu söylemek mümkündür. Eğer durum müstensih hatasından değil de şairden kaynaklanıyorsa, klâsik Türk edebiyatının kurallarına uymayan ve şiir olarak kabul edilmeyecek bir manzumedir. Bu durumda şairin, acısını derinden duyduğu olay karşısında vezni feda ettiği düşünülebilir.

1.3. Kafiye ve Redif

Mersiyede *mücerred kafiye*yi oluşturan ses, uzun bir vokal olan "â" sesi, "yâ Hüseyin" ise redifi oluşturmaktadır. Genelde "Hüseyin" adının şiirlerde "Hüseyin" şeklinde okunacak biçimde yazıldığı görülmektedir. Bu okunuşta aslında şiirin ölçüsü, en büyük ipucunu veren unsurdur. Ancak incelenen metinde vezin sıkıntılı olduğu için, burada Türkçe telaffuzuna uygun biçimde okunmuştur.

*Kafiye, şiirde yer alan diğer kelimelerin ses ve anlam değerleriyle uyum içinde olduğu zaman etkileyici ve bütünlük taşıyan bir nitelik kazanır. Şiirde mısraların ritmik düzenlenmesine izin veren ve onu teşvik eden kafiye*dir (Macit 1996, 87). Remzî'nin mersiyesindeki kafiyeyi oluşturan uzun "â" vokali, şiirin konusuna da uygun bir sestir. Çünkü uzun vokalleri ya da içinde uzun vokal bulunan heceleri kafiye olarak kullanmak, ağlama sesini, ah çekmeyi, içlenmeyi de çağrıştırmaktadır. Ayrıca Kerbelâ mersiyelerinde kâfiye olarak kullanılan seslerin başında da, bu kafiye gelmektedir¹¹. Yine "yâ Hüseyin" redifi de Kerbelâ mersiyelerinde

¹¹ Bünyamin Çağlayan'ın tespitine göre Kerbelâ mersiyelerinde en çok kullanılan kafiye sesi, 249 kez kullanılan "â" sesidir (Çağlayan 1997, 53).

kullanılan kelime ve kelime grubu şeklindeki redifler arasında 63 kez kullanımla (Çağlayan 1997, 52) ilk sırada yer almaktadır. *Redif simetrik tekerrürü ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur. Ustaca kullanıldığında şiiri bir atmosfer içine alır, onu bir dizi çağrışıma açar* (Akün 1994, 402). Remzî de Kerbelâ hadisesinin etrafında döndüğü kişi olan Hz. Hüseyin'i, manzumesinin redifi olarak kullanıp, okuyucuyu bir bakıma bu düşünce atmosferinin içine çekmek istemiştir.

2. Mersiye'nin Muhteva Özellikleri

Klâsik Türk edebiyatında yazılmış mersiye'nin muhtevasına bakıldığında “*dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği, feleğe sitem, yas, övgü, olayın tasviri ve dua, temenni olmak üzere başlıca beş bölümden meydana geldiği*” (İsen 1994, 22) görülür. Ancak söz konusu bölümlerin sıralanışı değişiklik gösterdiği gibi her mersiye'de bu bölümlerin tamamı bulunmayabilir. Kerbelâ mersiye'lerinde de başlıca bu bölümlerin yer aldığı söylenebilir. Yalnız, Kerbelâ konulu mersiye'lerde dua bölümünün içerisine veya yanına, bir beddua ve lanet bölümünü de ayrıca ilave etmek yerinde olacaktır. Remzî'nin mersiyesinde ise yukarıda bahsedilen bölümler, bütünlük arz eden bir yapıda değil, iç içe geçmiş biçimde bulunur.

2.1. Feleğe Sitem

Feleklerin dönüşünün insanların üzerinde çeşitli etkileri olduğuna inanıldığından, felekle kader düşüncesi arasında bir bağ kurulmuş, kimi zaman da “kahpe felek” gibi sözlerle şikayet konusu olmuştur (Uludağ 2001, 134). Kerbelâ mersiye'lerinde, aynı kişi için yazıldığı ve olayın üzerinden uzun bir zamanın geçmiş olmasından dolayı, feleğe sitemden daha ziyade cinayet sebep olanların suçlandıkları (Çağlayan 1997, 55) görülmektedir. Remzî'nin Kerbelâ mersiyesinde de durum böyledir. Felek, baht veya kadere sitemle ilgili belirgin bir ifadeye yer verilmemiş, bunun yerine olayın faileri açıkça ifade edilerek, suçlamalar bunlar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2.2. Yas

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü'nde, ölüm veya bir felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem (Komisyon 2011, 2541) olarak tanımlanan yas, mersiye'lerin de yazılış sebebini oluşturur. Aynı zamanda mersiye'lerde üzüntünün ifade edildiği bölüm de yas bölümüdür. Bu bölümde âh etme, ağlama, yazıklanma, sabır tavsiyesi gibi hususlar özellikle yer alır. Remzî'nin mersiyesinde “yâ Hüseyin” redifindeki “yâ” seslenme edatından kaynaklanan uzun vokalli sesin tekrarının, bütün manzumeye kattığı üzüntülü eda, şekil özelliklerinden bahsedilirken dile getirilmiştir. Bunun haricinde,

Her mâh-ı Muharremde dostların kan aglasun

Çünkü yokdur o derde gayr[ı] devâ yâ Hüseyin (beyit 8)

beytiyle Hz. Hüseyin'in ölümü karşısında, sevenlerinin çaresizliği ve teselli için elden gelenin ağlamak olduğu vurgulanır. Ancak bu ağlayış sadece dostlar ve onu sevenler için değil,

Agladı ins ü melek kurbân olduğun zamân

Arş [ü] Kürs lertzân oldu ser-â-pâ yâ Hüseyin (beyit 9)

bütün insanlar ve melekler için geçerli bir durumdur. Hatta onun ölümü Arş'ı ve Kürs'ü bile titretmiştir. Bir başka beyitte ise yabani hayvan ve kuşların da ağladığı¹² ama o lanetli kavmin acıma göstermediği ifade edilir.

Şu beyitte ise, güllerin kırmızı olmasının sebebi, Hz. Hüseyin'in güle benzeyen yüzünün kan içerisinde kalmasına dayandırılır:

Gül yüzini kanlara boyandığını görüb

Gülşende güller kızarmakta hâlâ yâ Hüseyin (beyit 18)

Bunların yanında bülbüllerin ötüşleri, bir üzüntü ifadesi olarak düşünülüp, gece gündüz onun için feryat ettikleri¹³; ırmakların yüzünü taştan taşa vurarak, yedi denizin üzüntüden dalgalanarak ah ettikleri¹⁴; göğün, ay ve güneşi iki top yaparak mahşer gününe kadar göğsünü dövdüğü¹⁵; kara elbiseler giymiş bulutların Hz. Hüseyin'in ruhunu şad etmek için susuzlara su dağıttığı¹⁶ söylenerek matem havası ifade edilir. Bu ifadeler aynı zamanda, toplumun yas geleneklerinin birer yansımalarıdır. Ölünün ardından ağlama, göğsünü dövme, siyah renk kıyafetler giyme ve ölünün ruhunu şad etmek için hayır işler yapma, bahsi geçen beyitlerdeki gerçek hayatla kurulan paralellikleri gösterir. Bunların yanında bu doğal olayların sebebinin Hz. Hüseyin'in ölümüne dayandırılması, yaşanan acının büyüklüğü yanında sürekliliğini de ifade etmektedir.

Mersiyede ayrıca üzüntü ifade eden sözcükler olarak ey, ve'y, hâşâ, hayfâ, dirîg, âh, vâh, hasretâ kelimeleri geçmektedir.

2.3. Övgü

Bütün mersiyelerde bulunan bölümlerden biri övgü bölümüdür (İsen 1994, 32). Ölen kişinin ardından, onun iyiliklerini anmak ve böylece onu hayırla yâd etmek bir gelenektir. Bu durum Kerbelâ mersiyeleri için de geçerlidir. Çok sayıda Kerbelâ mersiyesinde müstakil bir bölüm olarak Hz. Hüseyin'in övüldüğü görülmektedir (Çağlayan 1997, 58). Remzî'nin mersiyesinde de durum aynıdır. Manzumede Hz. Hüseyin'in şu ifadelerle övüldüğü görülmektedir: *nûr-ı ayn-ı Muhammed Mustafâ, sırr-ı zât-ı Alîyyü'l-Murtezâ, sâbir-i cefâ-yı a'dâ-yı dîn, şâh-ı şehîd-i deşt-i Kerbelâ, gonçe-i gülzâr-ı Fâtımâ binti nebî, hâsıl-ı hayrî'n-nisâ, nesl-i pâk-i Ahmed ü âl-i İbrâhîm, ins ü cinne imâm evlâd-ı imâm, derd-keşlerin şâhu, şâh-ı serîr-i bâg-ı Firdevs-i cinân, nûr-ı pâk-i çeşm-i çerâg-ı Ahmed, nakd-i cân-ı ömr-i Haydar-ı Kerrâr*. İfadeler göz önüne alındığında, Hz. Hüseyin'in din düşmanlarının eziyetlerine sabretmesi, dertlilerin, Kerbelâ çölünün şehitlerinin ve Firdevs cennetinin tahtının şahu olmasının haricinde soyunun yüceliği ile övgüsünün yapıldığı görülmektedir. Soyunun söz konusu edildiği kısımlarda, Hz. Muhammed'in gözünün nuru, Hz. Ali'nin sırrı, peygamber kızı Hz. Fatma'nın gül bahçesinin goncası gibi ifadeler, onun bu kişiler için de değerini göstermektedir.

¹² Bk. Beyit 15.

¹³ Bk. Beyit 19.

¹⁴ Bk. Beyit 20.

¹⁵ Bk. Beyit 21.

¹⁶ Bk. Beyit 22.

Manzumede iki yerde de Hz. Hüseyin'in, klâsik edebiyatta sevgilinin güzellik unsurlarından yüz ve boyu için yapılan benzetmeye konu olduğu görülmektedir. İlkinde Hz. Hüseyin'in yüzü güle teşbih edilmiş, ikincisinde ise boyu serviye benzetilmiştir.

Bütün bu övgü ifadelerinde söz konusu edilen hususların, diğer Kerbelâ mersiyelerinde dile getirilen övgü kalıplarıyla benzer yönler taşıdığı ve farklılık gösteren ayrı bir ifade özelliği taşımadığı görülmektedir.

2.4. Dua ve Temenni

Dua ve temenni bölümleri, asıl mersiyelerin vazgeçilmez kısımlarındandır. Mersiyelerde bu bölümler bendlerden meydana gelen örneklerde son bend, beytlerden meydana gelen örneklerde ise şairlerin son kısımlarındadır (İsen 1994, 34-35) Bu durum Kerbelâ mersiyelerinde farklıdır ve dua bölümü çok az Kerbelâ mersiyesinde bulunur. Kerbelâ mersiyelerinde dua bölümünün bu kadar az yer alması Hz. Hüseyin'in hiç şüphe götürmeyecek biçimde şehit oluşundan kaynaklanır. Dua bölümü bulunan şairlerde de dua, şairlerin kendileri için yaptıkları dualardır (Çağlayan 1997, 63). Çalışmaya konu olan manzumede de dua bölümü olarak adlandırılacak bir bölüm bulunmamakta, sadece son beyitte şairin kendisi için bir temennisi olarak nitelendirilebilecek şu beyit bulunmaktadır:

Bu dervîş-i derdmend Remzî-yi giryânını

Hakk te'âlâ itmesün senden cüdâ yâ Hüseyin (beyit 41)

2.5. Beddua

Kerbelâ mersiyelerinde öne çıkan bir özellik, her ne kadar İslâm dininin hoş görmediği bir fiil olsa da, bedduanın sıkça bir bölüm olarak eserlerde bulunmasıdır. Elbette ki İslâm'ın bu konudaki tavrının farkında olan divan şairleri, yaşanan acının büyüklüğünden ve yapılanın açıkça bir zulüm olmasından kaynaklanan hislerle, beddua etme hakkını kendilerinde görmüşlerdir. Ayrıca yaşanan olayların üstünden geçen zaman sebebiyle bunu, çaresizliğin de bir ifadesi olarak görmek mümkündür. Remzî de manzumesinde,

Hakk zâlîme la'net[i] âyetle sâbit eyler

La'net Yezîd-i pür-kîne oldı sezâ yâ Hüseyin (beyit 31)

ifadeleriyle zalim bir kişiye lanet okumanın aslında ayetle sabit olduğu fikrindedir.

Mersiyede kendisine lanet/beddua edilenlerin başında Yezîd gelir. Yezîd'in sadece kendisine değil, bütün ecdadına, kavmine ve soyuna lanet okunmuştur. Bunun yanında lanet okunan kişi sadece Yezîd değildir, Şimr ve Mervân da adları lanetle anılan kişiler arasındadır:

Şimr ile eyle Mervânına fi'line iz'ânına

La'net olsun dâimâ hedâyâ yâ Hüseyin (beyit 35)

Bunların haricinde, Yezîd ve adamlarıyla hareket edenler de adları anılmadan beddualara muhatap olmuşlardır:

Ol kavme her kim yakın olsa Hakkdan dûr olur

Anlarun boynundadır tavk-ı belâ yâ Hüseyin (beyit 36)

Beddua ve lanetin yanında Hz. Hüseyin'i şehit edenler için hakarete varan kötü sıfatlar da kullanılmıştır. Manzumede bunlar için *bed-likâ* (çirkin yüzlü), *a'dâ* (düşman), *ümmet-i bî-vefâ* (vefasız ümmet), *mel'un kavm* (lanetlenmiş kavim), *yezîdler*¹⁷, *kavm-i a'mâ* (kör kavim), *ebter hâ'inân* (soysuz hainler), *bî-hayâ* (terbiyesiz), *itden beter la'yinler* (köpekten daha aşağı lanetliler), *kavm-i Şeyâtîn* (Şeytanların kavmi) ve *har* (eşek) sıfatları kullanılır.

Remzî'nin manzumesinde lanet veya beddua bölümü olarak nitelenebilecek kısım 31 ve 36. beyitler arasındadır. Bunların dışında yine diğer kısımlarda yeri geldikçe beddua sayılabilecek ifadeler de kullanılmıştır.

2.6. Adı Geçen Kişiler

2.6.1. Hz. Muhammed

Mersiyede kendisinden *Muhammed Mustafâ*, *Ahmed*, *resûl*, *ins ü cinne imâm*, *ced* şeklinde bahsedilir. Bunların hepsinde de Hz. Hüseyin'in onun soyundan olması sebebiyle ele alındığı görülmektedir. Hz. Hüseyin, Muhammed Mustafa'nın gözünün nurudur; Ahmed'in temiz neslidir; Ahmed'in çerağının gözünün temiz nurudur; İnsanların ve cinlerin imamının, imam evladıdır.

Allâhdan havf itmeyüb hem resulünden hicâb

Nice sezâ gördiler sana cefâ yâ Hüseyin (beyit 3)

Sadece bir yerde Hz. Muhammed'in adı, Hz. Hüseyin'i şehit edenlerin de onun ümmetindeniz demeleri sebebiyle yukarıdaki ilgilere farklı biçimde anılmıştır:

Ümmet-i Muhammediz diyen ebter hâ'inân

Oldılar ser-defter-i ehl-i hatâ yâ Hüseyin (beyit 26)

2.6.2. Hz. İbrahim

Manzumede sadece bir yerde, peygamberin soyunun kendisinden gelmesi ilgisiyle anılır:

Sen nesl-i pâk-i Ahmed ü âl-i İbrâhîm iken

Nice kasd itdi bilmem o bed-likâ yâ Hüseyin (Beyit 2)

2.6.3. Hz. Ali

Manzumede *Alîyyü'l-Murtezâ* ve *Haydar-ı Kerrâr* şeklinde iki yerde adı geçer. Her ikisinde de babası Hz. Ali'nin yanındaki değerini ifade eden ibareler yer almaktadır: *Ve'y sırr-ı zât-ı Alîyyü'l-Murtezâ*, *nakd-i cân-ı ömr-i Haydar-ı Kerrâr*.

2.6.4. Hz. Fatma

Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin zevcesi ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in annesi olan Hz. Fatma, manzumede bir beyitte, peygamberin kızı ve Hz. Hüseyin'in annesi olması ilgisiyle anılmaktadır. Bu beyitte Hz. Hüseyin'in, peygamberin kızı Fatma'nın gül bahçesinin gongcası ve kadınların hayırlısının evladı olduğu vurgulanmaktadır.

Ey gonce-i gülzâr-ı Fâtumâ binti nebî

Ey ömr[i] hâsıl-ı hayrû'n-nisâ yâ Hüseyin (beyit 3)

¹⁷ Bu kelime özellikle Alevî-Bektaşilerce hakaret kastıyla söylenir.

2.6.5. Hz. Hüseyin

Mersiye'nin adına yazıldığı kişi olması ilgisiyle bütün manzume kendisinden bahsetmekte, manzumenin redifi “yâ Hüseyin” olduğu için her beyitte adı anılmaktadır. Bunun haricinde de incelemenin övgü kısmında kendisiyle ilgili hususlara değinildiği için burada tekrar edilme gereği görülmemiştir.

2.6.6. Yezîd

Muaviye'nin oğlu ve kendisinden sonra halifeliği bıraktığı kişidir. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinde baş sorumlu olduğu için kendisinden lanetle bahsedilir:

La'net olsun Yezîdin ol yedi ecdadına

Kavmine ensâbına ser-â-pâ yâ Hüseyin (beyit 32)

Manzumenin bir yerinde de adı hakaret maksadıyla geçer:

Evlâd [ü] ensâb ile kane boyandınız âh

İçürmedi yezîdler bir katre mâ yâ Hüseyin (beyit 17)

2.6.7. Şimr ve Mervân

Yezîd'in yanında Hz. Hüseyin'e karşı duran kişilerdir. Şimr b. Zü'l-cevşenü'l-Kilâbî, Hz. Hüseyin'e öldürücü darbeyi vurup, başını kesen kişi olarak bilinir. Mervân ibnu'l-Hakem de Beni Ümeyye oğularının önderidir. Muaviye zamanında Medine valiliği yapmıştır ve Hz. Hasan'ın karısı tarafından zehirlenmesinde rol oynadığı rivayet edilir. Kerbelâ vakasında Yezîd'in yanında yer almıştır. Bunlar da şair tarafından lanetle anılan kişilerdendir:

Şimr ile eyle Mervânına fi'line iz'ânına

La'net olsun dâ'imâ hedâyâ yâ Hüseyin (beyit 34)

2.7. Vakamın Takdimi

Remzî, bu acı duyduğu olayı dile getirirken ilk önce Hz. Hüseyin'in neden öldürülmemesi gereken bir kişi olduğunu ifade edecek ibareleri kullanmıştır. Bunu da, onun soyunun kutsiyetini ortaya koyacak ifadelerle yapmaya çalışır. Şair, peygamberin torunu, Hz. Ali ve Fatma'nın çocuğu olan ve soyu Hz. İbrahim'e kadar gittiği halde o çirkin yüzlüler ona nasıl kıymıştır, hayretler içindedir. Ancak onlar, Allah'tan korkmayan, peygamberinden utanmayan kişiler olduğu için, acıma duygusuna da sahip değildirler. Bunun neticesinde Allah, bütün dertlilere Hz. Hüseyin'i şah etmiştir. Öldüğü Muharrem ayı dostlarının kan ağladığı, bütün kâinatın matem tuttuğu bir gün olmuştur. Onun yolunda ölenler de kurtuluşa ermiş kişilerdir.

Bu ifadelerden sonra şair, olayın vahametini ve yapılan zulmün benzersizliğini ortaya koyar: Vefasız ümmetin yaptığı işi kâfirler bile yapmaz, kıskançlıklarından bir damla su bile içirmemişlerdir. Oysa bunun neticesinde o, cennete layık olmuş, düşmanları da cehennemi hak etmişlerdir. O topluluğun yaptıklarını müminiz diyenler değil, Hristiyanlar bile yapmazlar. Onlar, kör bir topluluktur ve hata ehlinin yazıldığı defterin en başındaki kişilerdir. Yaptıkları işte Şeytan'a uyuşlar ve onlarda korku ve ümit bulunmamaktadır. İşte bu yüzden de onlara lanet etmek bir görevdir. Onlara yakın olanlar Hak'tan uzak olurlar ve onların boyunlarında bela gerdanlığı takılıdır. Hz. Hüseyin'in yolundan gidenler ise sözünde sadık kişiler olup, kurtuluşa

ermişlerdir. Mahşer gününde de Hz. Peygamber sancağını açınca, o sancağın altında toplanıp, Kevser suyundan içeceklerdir.

SONUÇ

İslâm tarihini ve Türk edebiyatını derinden etkileyen bu tarihî olay, klâsik Türk edebiyatında da sıkça dile getirilen konulardan biri olmuştur. Maktel-i Hüseyinler, mersiye türü içerisinde de değerlendirilebilecek konu olmakla birlikte, yazılan eserlerin çokluğu ve kendine has şekil özelliklerine sahip olması sebebiyle ayrı bir tür olarak değerlendirilebilecek yapısal özellikler göstermektedir. Remzî'nin mersiyesi de türün yapısal özellikleri göz önüne alındığında, kendisinden önce yazılmış Kerbelâ mersiyesiyle büyük oranda benzerlikler gösterir. Özellikle feleğe sitem bölümünün diğer mersiyelerde sıkça ele alınmasına karşın Hz. Hüseyin ile ilgili yazılan mersiyelerde yer almayıp, olayın gerçekleşmesine sebep olanların suçlanması; övgü ifadelerinin taşıdığı benzerlikler; dua ve beddua ifadeleri ve manzumede adı anılan kişilerin diğer Kerbelâ mersiyesiyle ortak olduğu görülmektedir. Burada Remzî'nin, Kerbelâ mersiyesine orijinal bir katkısından bahsetmek mümkün değildir, söyleyiş ve üslup açısından bakıldığında da aynı durum geçerlidir. Özellikle kafiyede kullanılan “â” ve “yâ” seslerindeki üzüntülü eda ile diğer Kerbelâ mersiyesinde en çok tercih edilen “yâ Hüseyin” redifinin, bu manzumede de redif olarak kullanılması, şiirin önceki mersiyelerle olan ortaklığının bir diğer göstergesidir.

19. yüzyılda Balkan coğrafyasında yaşamış olan Remzî de üzücü hadiseye dair manzumesiyle, Türk edebiyatında maktel yazan şairler arasına dâhil olmuştur. Manzumede, türün geleneğine uygun biçimde ifade tarzını benimsediği görülmekle birlikte, klâsik Türk edebiyatı çerçevesinde aruzlu yazma geleneğinin dışına çıkması yönüyle de istisna teşkil etmektedir. Manzumede Hz. Hüseyin'in masumluğuna inanmış ve yapılan haksızlığın karşısında duran bir tavır sergileyen şair, diğer Kerbelâ mersiyesi şairleri gibi olayın müsebbiplerine karşı öfke içerisindedir.

Manzumenin satır aralarına dikkat edildiğinde de toplumun yas geleneğinin yansımaları açıkça görülmektedir. Bunun yanında Muharrem ayının Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ay olması sebebiyle bir matem ayı olduğu şiirde ifade edilen hususlar arasındadır ki şairlerin, yeni yazdıkları Kerbelâ mersiyesini Muharrem ayında yapılan törenlerde okumaları, yas geleneğinin de bir parçasıdır.

Divan'ındaki diğer şiirlerinde Bektaşî tarikatına mensubiyetini açıkça gösteren şairin, yazının konusunu teşkil eden manzumesiyle de bu yönünü vurguladığını söylemek mümkündür. Özellikle Sünnîlerin pek tercih etmediği lanet okuma tavrı, bunun en açık göstergesidir.

METİN¹⁸

Mersiye-i Hazret-i Şâh-ı Şehîd-i Kerbelâ
Ey nür-ı ʿayn-ı Muhammed Muştâfâ yâ Hüseyin
Vey sîrr-ı zât-ı ʿAlîyyül-Murtezâ yâ Hüseyin

Ey şâbir-i cefâ-yı aʿdâ-yı dîn olan
Ey şâh-ı şehîd-i deşt-i Kerbelâ yâ Hüseyin

Ey gonce-i gülzâr-ı Fâtımâ binti nebî
Ey ʿömr[i] hâşıl-ı hayrûn-nisâ yâ Hüseyin

Sen nesl-i pâk-i Aḥmed ü âl-i İbrâhîm iken
Nice kaşd itdi bilmem o bed-liķâ yâ Hüseyin

5. Allâhdan ḥavf itmeyüb hem resûlünden ḥicâb
Nice sezâ gördiler saṅga cefâ yâ Hüseyin

Sen ins ü cinne imâm evlâd-ı imâm iken
Kıydılar raḥm itmeyüb saṅga aʿdâ yâ Hüseyin

Şâh itdi Tenḡri seni fîf-cümle derd-keşlere
Her bir mâh-ı Recebde hezâr ihdâ yâ Hüseyin

Her mâh-ı Muḥarremde dostların kan aḡlasun
Çünkü yoḡdur o derde ḡayr[ı] devâ yâ Hüseyin

Aḡladı ins ü melek ḡurbân olduḡuṅ zamân
ʿArş [ü] Kürs lerzân oldı ser-â-pâ yâ Hüseyin

10. Her kim râhında cânın virdiyse buldı necât

¹⁸ Orijinal metindeki yazım ile ilgili hatalar düzeltilerek yazılmıştır.

Oldılar çün mazhar-ı luṭf-ı Hudā yā Hüseyin

Ümmet-i bî-vefânunġ saṅga itdigin şehâ
Kâfirler daḥi itmez anı ḥaşâ yā Hüseyin

Kıskanub bir içim şu içürmediler saṅga
Ḥayfâ hezârân dirîġ hezâr ḥayfâ yā Hüseyin

Dostların nâle kıldı düşmenlerin oldı şād
Nölur ḥâli düşmenünġ rûz-ı ferdâ yā Hüseyin

Sensin şâh-ı serîr-i bâġ-ı Firdevs-i cinân
Düşmenlerin düzâhdır yeri ḥakkâ yā Hüseyin

15. [Heb]¹⁹ aġladı senünġçün vuhûş [ü] tıyûr kıamu
Raḥm itmedi o mel'ün kıavm saṅga yā Hüseyin

Ol kıavmünġ itdiklerin ḥiç millet eylemez
Degil mü'minġüz diyen daḥi tersâ yā Hüseyin

Evlâd [ü] ensâb ile kıane boyandıġuz âh
İçürmedi yezîdler bir kıatre mâ yā Hüseyin

Gül yüzini kıanlara boyandıġımı görüb
Gülşende güller kıızarmakıda ḥâlâ yā Hüseyin

Serv-i kıaddünġ yâd idüb durmuş temennâ saṅga
Bülbüllerin feryâdı şubḥ u mesâ yā Hüseyin

20. Irmaqlar kıaşdan kıaşa urur yüzünġ âh ile
Dalġalanub âh ider yedi deryâ yā Hüseyin

Mihr [ü] mâh iki ṭop idinmiş çarḥ-ı felek
Göksün döġer ḥaşre dek vâh [ü] ḥasretâ yā Hüseyin

¹⁹ Metnin baş tarafı silindiği için bu kısmı okumak mümkün görünmemektedir. Ancak “hepsi durmaksızın [hep] aġladı” anlamı için, bu kelime tarafımızca uygun görülüp konulmuştur.

Kara donlu bulutlar teşneler sîr-âb ider
Rûhûng şâd itmek için olub şakka yâ Hüseyin

Diğkatle olsa nazar her yıl mâtemüng tutar
Ehl-i başîret bilür her bir eşyâ yâ Hüseyin

Yoluna cânın virüb hâliş muhibbüng olan
Anuñdur cennet içre şadr-ı  alâ yâ Hüseyin

25. Sen n r-ı p k-i  eşm-i  er g-ı A med iken
G rmedi g rmes n ol kavm-i a m  y  H seyin

 mmet-i Mu ammediz diyen ebter h  in n
Oldılar ser-defter-i ehl-i ha a y  H seyin

Sen na d-i c n-ı   mr-i Haydar-ı Kerr r iken
Sa ga nice ka d itdi o b - ay  y  H seyin

V k  a-i Kerbel  defter-i  a la Ő g maz
Őer  itmekle t kenmez o m cer  y  H seyin

İtten beter la yinler almıŐlar e rafını
Őey ana eylemiŐler   n i tid  y  H seyin

30 Ő bhe yo dur ol kavim kavm-i Őey  n durur
Anlarda hi  yo  imiŐ havf [ ] rec  y  H seyin

Ha k z lime la net[i]  yetle Ő bit eyler
La net Yez d-i p r-k ne oldu sez  y  H seyin

La net olsun Yez din ol yedi ecd dına
Kavmine ens bına ser- -p  y  H seyin

Hem da i la net olsun  adline b ny dına
Adına enŐafına hem bire y  H seyin

Anlara ra met olmaz anlar har durucudur
Neler  ekseler gerek r z-ı cez  y  H seyin

35. Şimr ile eyle Merv nına fi line iz nına
La net olsun d  im  hed y  y  H seyin

Ol kavme her kim ya ın olsa Ha kdan d r olur
Anlaruñ boynundadır  avk-ı bel  y  H seyin

Rahmet seniñg yolında şadıku[-'ahd olana
Cānuñg yolunda iden sañga fedā yā Hüseyin

Düşmenlerin necatı yokdur dūzah odundan
Şadık muhiblerindir bulan rehā yā Hüseyin

Maşşer gününde ceddüñg sancağ-küşād idince
'Aşık-laruñg gelince taht-ı livā yā Hüseyin

40. 'Aşık-ı teşne-dillerle cümle muhibbānına
Āb-ı kevşerden kaçan ola şalā yā Hüseyin

Bu dervīş-i derdmend Remzī-yi giryānını
Haqq te'ālā itmesün senden cüdā yā Hüseyin

KAYNAKLAR

- Akca, Harun (2006). "Kumuk Türkçesiyle Yazılmış Bir Kerbelâ Mersiyesi: "Kurbü'l-Belâ"", *Millî Folklor*, Yıl: 18, Sayı 69, ss. 28-37.
- Aksoyak, İ. Hakkı; Arslan, Mehmet (1996). "Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kerbelâ Mersiyelerini Muhtevî Bir Risâlesi: "Sübhâtü'l Abdâl"", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: II: ss. 49-67.
- Akün, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul.
- Algül, Hüseyin; Kara, Mustafa (2014). *Ehl-i Beyt Kerbelâ ve Mersiye*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, Bursa.
- Arslan, Mehmet; Erdoğan, Mehtap (2009). *Kerbelâ Mersiyeleri*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Bektaş, Ekrem (2014). "Diyarbakırlı Kâmî'nin Hadîka-i Ma'nevîyesi", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı 1, Beşeri Bilimler Sayısı.
- Bülbül, Tuncay (2007). "Edebiyatımızda Kerbelâ Mersiyeleri ve Kerbelâ Mersiyelerini İçeren Bir Mecmua", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, Cilt: 1, ss. 919-944, Ankara.
- Çağlayan, Bünyamin (1997). *Kerbelâ Mersiyeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Çakır, Mümine (2012). "Kadîmî'nin Kerbelâ Mersiyeleri", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter, p. 705-725.
- Çiftçi, Cemil (2008). *Aşkın Hazinesi Makâlîd-i Aşk (Kerbelâ Mersiyeleri)*, Kevser Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Mehtap (2009). "Sivaslı Ali Şâdî ve Kerbelâ Mersiyelerini İhtiva Eden Sırışk-i Mâtem Adlı Eseri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, ss. 54-72.
- Gıynaş, Kamil Ali (2013). "Bir Hz. Hüseyin Âşığı: Son Asrın Meçhul Şairlerinden Bahreddin ve Dîvânındaki Kerbelâ Mersiyeleri" *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi* Sayı: 67, ss. 121-148.
- İsen, Mustafa (1994). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kalkışım, Muhsin (2008). "Neşâtî'nin İmam Hüseyin Mersiyesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research* Volume 1/2, ss. 192-201.
- Kaya, Bilge (2005). "Muharrem Ayı ve Kerbelâ Mersiyeleri" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 33, ss. 501-519.
- Komisyon (2011). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Macit, Muhsin (1996). *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Süer, F. Ramazân (2011). “Müellifi Bilinmeyen Bir Kerbelâ Mersiyesi”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XV, Sayı 1, ss. 425-455.
- Şahin, Gülay (2011). Zekî Divanı ve Divan’daki Kerbela Mersiyeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 59, ss. 239-252.
- Özkök, Kahraman (2014). *Osmanlı Dönemi Şeyhlerinden Kerbela Mersiyeleri*, Revak Kitabevi, İstanbul.
- Şimşek, Selami (2004). “Bir Gönül Tekkesi Şeyhi Seyyid Osman Nureddin Şems (ö. 1883) ve Mersiyye-i Cenâb-ı Seyyidü’ş-Şühedâs’sı” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26, ss.119-148.
- Tekcan, Münevver (2005). “Çağatay Türkçesinde Yazılmış Bir Hazret-i Hüseyin Mersiyesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Muharrem Ergin Özel Sayısı*, S: XXXIII, ss. 207-238.
- Turan, Selami; Çetin, Kamile (2010). “Bektaşî Şairlerinden Râşid’in Şâh-ı Şehîdân Mersiyesi” *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Velî Araştırma Dergisi* Sayı: 55, ss. 341-350.
- Turan, Selami; Akgül, Ahmet (2012). Sâfi’nin Kerbelâ Mersiyesi Üzerine Bir Tahlil, *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Velî Araştırma Dergisi* Sayı: 64, ss. 31-42.
- Uludağ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Uzun, Mustafa (2002). “Türk Edebiyatında Kerbelâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 25, ss. 274-275.